

A földrajztudomány helyzete ¹

A földrajztudományok fejlődésében és művelésében az 1970-es évek második felében következett be az a változás, ami az európai műhelyek többségében az ágazati szemlélettől való eltávolodást és a kutatás–oktatás–gyakorlat erőteljes összekapcsolását eredményezte. Az ágazati feldolgozások háttérbe szorulásával a térbeli jelenségek „integrált” elemzése került előtérbe globális, regionális és lokális szinten egyaránt. Ugyanakkor a kutatás társadalmi hasznosságára helyeződött a hangsúly, ezért az eredmények gyorsan kerültek át az oktatásba, a közművelődésbe és a gyakorlatba (tervezés, igazgatás, ágazati irányítás stb.). A nemzetközi és a hazai kutatási prioritások, valamint az oktatás összehasonlítása rávilágít a tudományterület hazai helyzetének ellentmondásaira és a fejlesztés lehetséges irányaira.

1. A földrajzi kutatás nemzetközi és hazai prioritásainak összevetése

1.1. Nemzetközi kutatási prioritások

a) A *globális földrajzi folyamatok* elemzése kiemelt szerepet kapott a természet- és társadalomföldrajzban egyaránt. Különösen a felszínfejlődéssel összefüggő kutatás önállósult erőteljesen; képviselői a nagy múltú INQUA-ban való korábbi aktív tevékenységükön kívül az IGU keretéből kivált önálló szövetség (IAG) keretei között is folytatják a fiatal újkori és negyedidőszaki felszínfejlődéssel összefüggő kutatásaikat.

A globális témákhoz kapcsolódik a földrajzi környezet átalakulási folyamatainak elemzése, amely új elméleti és módszertani megközelítést eredményezett. A társadalomföldrajzban a területfejlesztési gyakorlathoz közelebb álló témák (az urbanizáció, a gazdasági-társadalmi fejlődés területi különbségei) kerültek középpontba.

b) A *makroregionális vizsgálatok* a Föld azon térségeire összpontosultak, ahol a földrajzi folyamatok „labilitása” volt megfigyelhető vagy a korábbi struktúra átalakulását lehetett vizsgálatba vonni. Így a természetföldrajzban a magashegységi területek, földrengés veszélyeztetett zónák, trópusi övek és süllyedécterületek stb. váltak kedvelt kutatási témákká. A társadalomföldrajzban ennek analógiájára a konfliktus területek: a gazdaságilag fejlett, ill. fejletlen területek, a nagyvárosi és falusi régiók, a katasztrófa sújtotta területek stb. kutatását részesítették előnyben.

c) A *komplex regionális és lokális kutatások* száma az 1980-as években erősödött meg, főként az európai intézményekben. Ezek célja olyan új módszerek kidolgozása, amelyek a földrajzi információk gyűjtésének, tárolásának és feldolgozásának gyorsítását segítik (oktatás és gyakorlat). Ugyanakkor a kutatás eredmé-

¹ A Földrajzi Tudományos Bizottság anyaga az MTA elnökének 1995. évi parlamenti beszámolójához. Készítette: BERÉNYI István, a földrajztudomány doktora, az MTA X. Osztálya Földrajzi Tudományos Bizottságának elnöke, az MTA Földrajztudományi Kutató Intézet igazgatója.

nyei alapján olyan régió, ország, táj- és településszintű feldolgozások születtek, amelyek segítik a regionális identitás kialakítását, erősítését és megőrzését (atlaszok, monográfiák, képes könyvek, filmek stb.). Ez esetben tehát a kutatás és a társadalmi hasznosság erősen összefonódott.

d) A komplex regionális és lokális kutatások nagymértékben elősegítették a *földrajzi információs rendszerek (GIS)* iránti igény kiszélesedését. A különböző szintű önkormányzatok, ágazati irányító szervezetek saját GIS rendszereket alakítanak ki, amelyhez a „tartalmat”, a jelenségek összefüggésének lokális rendszerét a földrajztudomány dolgozza ki.

e) A *földrajz közművelődésben betöltött szerepe* világviszonylatban felértékelődött, ami az új kommunikációs rendszerek elterjedésének és a világturizmus gyors fejlődésének köszönhető. E területek olyan szakembereket igényelnek, akiknek van globális földrajzi ismerete, s rendelkeznek olyan készséggel, hogy a lokális ismereteket rendszerbe tudják foglalni. Ebből következett, hogy a földrajz gyakori „kiegészítő” stúdiumként jelent meg a különböző szakok (közgazdász, szociológus, politológus, menedzser, piackutató stb.) mellett.

A hazai földrajztudomány művelése többé-kevésbé lépést tart a fenti követelményekkel. Sikeres abban, hogy a vezető kutató-oktató csoport tagjai bekapcsolódtak a fenti prioritásokba, s azokban esetenként meghatározó szerepet játszanak (INQUA, IAG). Ugyanakkor hiányzik a kutatás-oktatás-gyakorlat egysége, abban az értelemben, hogy a földrajz iskola „tantágyi” struktúrája és szemlélete a 80-as évekig nehezen tette lehetővé a szaktudomány társadalmi hasznosságának érvényre juttatását, s a köztudatban a földrajz mint ismeretközlő szak maradt. E helyzetben a földrajz és a regionális tudomány tervezéssel összefonódott kapcsolata módosított ugyan, de a képzés iránya (tanár) 1992-ig semmit sem változott, noha az önálló geográfus szakképzés a világ más országaiban évtizedek óta létezik. Mindez nem jelenti azt, hogy a kutatási és oktatási intézményekben dolgozó geográfusok között nem volt munkakapcsolat, csupán azt, hogy a földrajz mint szaktudomány nem „intézményszerűsült” és a köztudatban sem jutott érvényre. Ennek ellenére a földrajz az alábbiakban áttekinthető területeken tudott lépést tartani a fentiekben vázolt főbb nemzetközi kutatási irányokkal:

2.1. A hazai kutatási prioritások

a) A *globális kutatási témák* közül kiemelkedik a fiatal újkori és negyedidőszaki felszínképződés folyamatainak vizsgálata. Ennek eredményei hasznosulnak az Északi-félteke Paleogeográfia Atlaszában, amely az INQUA, az IGBP és a Global Change programhoz kapcsolódott és folytatódik a Déli-félteke programmal, kb. 2000-ig. A program kivitelezésében az MTA FKI meghatározó szerepet játszik. E kutatási témákhoz sorolandó az ariditás makroregionális folyamatainak elemzése (MEDALUS program), amely szintén a nemzetközi együttműködés kiszélesítését szolgálja. A társadalomföldrajzban az urbanizációs folyamat konzekvenciáinak elemzése, az 1990-es évektől pedig a kelet-közép-európai gazdasági-társadalmi szerkezetváltás konfliktusainak vizsgálata került előtérbe (EU, PHARE és TEMPUS programok).

b) A *makroregionális kutatási témák* közül kiemelendő a Pannon-medence fiatal újkori és negyedidőszaki fejlődéstörténete c., a paleogeográfiai program keretében kidolgozott téma, amelynek gyakorlati jelentősége a telephely-kutatásokkal kapcsolatban nőtt meg.

A társadalomföldrajzi kutatásban a makrorégió etnikai, migrációs és munkaerő problémái, a szerkezetváltás területi különbségei kerültek az érdeklődés középpontjába (EU, DFG és egyéb programok). Ide sorolható az összehasonlító városföldrajzi (München, Bécs Budapest) kutatás (DFG programok), amelyek segítségével a földrajz elhanyagolt részdiszciplínáját sikerült nemzetközi szintre emelni, amely a szakterület egyik legdinamikusabb fejlődő iránya. A hazai regionális kutatási programok (ÉK-Magyarország, Alföld, Dél- és Nyugat-Dunántúl) interdiszciplináris jellegűek, de azokban a földrajz fontos, integráló szerepet játszik. Ebből adódott, hogy az ún. regionális tudomány csak a 80-as évek elején önállósult és intézményesült az MTA keretei között.

A *regionális (kistérségi) és lokális (település szintű) hazai vizsgálatokban* kettős prioritás érvényesült: az elméleti és módszertani kísérletek erősítése és a területfejlesztés, településrendezés tudományos megalapozásának szélesítése.

A természetföldrajzi típusú kutatásban kiemelt helyet kapott az emberi tevékenység hatására átalakuló környezet állapotának felmérése, minősítése, az információk korszerű feldolgozása, tematikus térképek készítése. Ehhez kapcsolódóan fejlődött és önállósult a mérmökgeomorfológia, amely a telephelykutatásban játszik mind erősebb szerepet (a Paksi Atomerőmű Rt. és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség támogatása).

A társadalomföldrajzban a városszerkezetek átalakulásával összefüggő kutatás kapott jelentős teret, amelynek során a digitális struktúraelemzés módszerét adaptáltuk, s adtuk át a felhasználónak (Budapest).

d) A nemzeti földrajzi tartalmú GIS rendszerek kialakítását a Nemzetközi Földrajzi Unió (IGU) erősen szorgalmazza és állandó bizottsága fogja át a nemzetközi programok fejlesztését. Ennek keretében készült a kistáj kataszter, a Magyarország Nemzeti Atlasza adatbázisát tartalmazó településszintű rendszer és Budapest városrendezési körzeteinek statisztikai adataira.

Az adattár természeti, társadalmi gazdasági rekreációs és általános humánökológiai információkat tartalmaz, amelyeket kis-, közepes- és nagyméretarányú tematikus digitális térképeken tudunk a gyakorlatnak is közvetíteni. Az adatbázist azonban mind több empirikus vizsgálattal kellene kiegészíteni, „finomítani” és naprakészen tartani, különösen a nagyméretarányok esetében.

e) A földrajz és a közművelődés kapcsolatát a szaktudomány, az oktatás és a 123 éves Magyar Földrajzi Társaság a lehetőségekhez mérten ápolja. A földrajz szerepe az országismeret, a regionális tudat kialakításában, erősítésében vagy éppen megóvásában nagy jelentőségű, ezért valamennyi ország különös figyelmet szentel e feladatok megfelelő szintű művelésére. Az országpropaganda, az ország image kialakításában a geográfia egyre meghatározóbb szerepet játszik. Különösen a televíziózás térhódítása, majd a turizmus fejlődése keltette fel az igényt a színvonalas ország-, táj- és településbemutatók iránt.

A hazai szaktudomány rendkívül szűkös anyagi körülményei, a szerény létszámú szakemberállomány, esetenként a speciális képzettség hiánya és az „ortodox” földrajzi szemlélet jelenléte egészében akadálya annak, hogy a földrajz betöltse igazi közművelődési funkcióját.

2. A diszciplína hazai kutatási feltételeinek minősítése

A kutatói állomány két intézményi struktúrában dolgozik: az MTA kutatóintézteiben és a felsőoktatásban, ám vannak minősített középiskolai tanárok is, akik szoros kapcsolatban tevékenykednek a vezető kutatókkal.

2.1. A diszciplína önálló kutatási intézménye az FKI, amelyet ugyan 1951-ben szerveztek meg az MTA intézményei sorában, valójában történeti előzménye volt az 1890-ben alapított Magyar Földrajzi Intézet, majd a „Teleki Intézet”, amely a II. világháború után a Kelet-Európa Intézet keretei között működött, s a földrajzi könyv- és térképtárból szervezték újra a mai kutatóintézetet. Az FKI-nek az 1980-as évek elején még közel száz fős létszáma volt, ám ez mára 50-re csökkent, akik közül 22 fő kutató (és 18 minősített). Az intézet kis laboratóriummal, korszerű kartográfiai részleggel és szerény kapacitású nyomdával rendelkezik. Mindez lehetővé teszi az intézeti folyóirat megjelenítését, speciális tematikus térképek készítését. Az intézet alapító okiratából következik, hogy nem csak kutatási feladatot végez, hanem szervezőközpontja a diszciplína hazai művelésének is, ezért kapcsolata a felsőoktatási és más intézményekkel szoros.

2.2. Az FKI-ből „kiindulva” szervezték meg 1984-ben az MTA Regionális Kutatások Központját (RRK), ezért az intézményhálózat kialakításában és jelen működésében a diszciplína kiemelt szerepet játszik. Az FKI-ből kerültek az új intézményhez az 1973-ban alapított békéscsabai, az 1982-ben szervezett kecskeméti alföldi kutatócsoportok, valamint az RRK budapesti osztálya. Az RRK intézményhálózatában 25–30 geográfus szakképzett-ségű kutató vesz részt, akik jelen vannak és fontos szerepet játszanak a diszciplína különböző tudományos testületeiben.

2.3. A felsőoktatásban négy egyetemnek (ELTE, KLTE, JATE, JPTE) van földrajzi tanszékcsoportja, további két egyetemen (BKE és Miskolc), és öt főiskolán működnek földrajztanszékek. E tanszékek a földtudományok más területeivel (kartográfia, meteorológia, geológia) együtt adják a földrajzi tanárképzés, ill. 1993-tól a szakképzés alapját.

A diszciplína több mint 100 minősített kutatójának kb. 60%-a dolgozik a felsőoktatásban, kapcsolatuk a fenti két kutatóintézettel rendkívül szoros.

Tudományunk helyzetének értékelésére felmérést végeztünk 1994-ben, amelynek eredményeit az Akadémianak küldött beszámoló jelentés mellékletében közzöltük. Megállapítható volt, hogy a minősítettek 75–80%-a végez rendszeres kutatást. Ez az arány jobb, mint a korábbi években, ami annak köszönhető, hogy a kutatáshoz az új pályázatok útján könnyebben lehetett támogatást kapni. Ennek további előnye, hogy sok fiatal kapcsolódhatott be a kutatásba, a tematika színesebb lett. Mindez talán előny lehet a generációváltással összefüggő káderkiválasztásban is.

Az új kutatásfinanszírozási rendszernek viszont kétségtelen hátránya, hogy az alapkutatásra fordítható kevés pénz is szétforgácsolódik, hiszen az intézmények abban érdekeltek, hogy pályázatok útján minél több forráshoz jussanak. Felmérésünk szerint pl. csak a társadalomföldrajzban 76 kutatási témát műveltek 1994-ben, ami a kutatók számára viszonyítva sok. Néhány kutató több témában szerepel, aminek háttérében az említett pényszerzési kényszer áll.

Ebben a finanszírozási mechanizmusban a különböző tudományos testületek koordináló szerepe is eltűnik, hiszen az egyéni vagy csoportérdek kerül előtérbe. Így a szakmai minőségi kritérium érvényre juttatására csupán a minősítési rendszerben nyílik lehetőség.

3. A tudományos utánpótlás helyzete

A diszciplína tudományos utánpótlását elsősorban az egyetemek biztosították, így a fiatalok az egyetem közvetítésével jutottak a kutatóintézetekbe, ill. más intézményekbe (tervezés, minisztériumok, közigazgatás stb.) és természetesen a közoktatás területére.

A kutatási és felsőoktatási szférába az 1950-es és 1960-as években bekerült fiatal generáció meghatározó szerepet játszott a diszciplína hazai művelésében. Mivel a felsőoktatási és kutatási intézményhálózat belső szervezete, működésének alapvető koncepciója hosszú időn át semmit sem változott, s az intézmények közötti „átjárhatóság” is gyenge volt, ezért a személyi állomány elöregedett.

Az is tény, hogy a szűk egyetemi felvételi keretek a szélesebb meritést is megnehezítették, a rendkívül alacsony jövedelmek pedig tovább szelektálták a rendelkezésre álló állományt. Különösen nehéz volt a fiatalok külföldi tartózkodásának megszervezése, a nyitás éveiben (1989–1994) pedig gyakran a káderállomány felkészültsége (nyelvtudás, kutatói felkészültség stb.) akadályozta meg a gyors utánpótlás nevelést és a fiatalítást.

A szakgeográfus képzés elindítása és a PhD rendszer bevezetése szerint alapvetően változtat ezen a helyzeten. Ám hibás megoldás lenne, ha a fiatalítást a jelen személyi feltételek mellett radikálisan hajtánák végre. Megítélésünk szerint az igényes személyi kiválasztáshoz 4–5 évnél is több időt kell hagyni, s azt folyamatában kell értelmezni.

Egészen célszerű figyelembe venni, hogy Magyarországon kb. 2000 földrajztanári álláshely van, így 30 éves generációs ciklust feltételezve mintegy 70 álláshely szabadul fel évente. Ezen kívül kb. 250–300 álláshelyen dolgoznak geográfus szakképzetttségűek. Ezzel szemben a felsőoktatásban 1993-ban 540, 1994-ben 646 hallgató kezdhetett meg földrajzi tanulmányait. Ma még nem tudhatjuk, hogy ez sok vagy kevés és mikor jelenik meg az indokolatlan mértékű túlképzés. A fejlett országokban ugyanis a szakgeográfus, ill. a kiegészítő földrajzi képzésben részesülő szakemberek köre nagy és foglalkoztatottságuk széleskörű (gazdaság, oktatás, közművelődés, közigazgatás, nemzetközi kapcsolatok, politika stb.).

A szakgeográfus képzés bevezetése és akkreditálása ezért az elmúlt évek oktatási reformjának nagy eredménye. De ahhoz, hogy e szakterület betölthesse azt a társadalmi szerepét, amelyet a fejlett országokban sikerrel lát el, az egyetemi tanszékek határozott fejlesztésére lesz szükség (személyi állomány, infrastruktúra).

Az új helyzet megköveteli a földrajz és a társ- vagy rokontudományok jobb együttműködését, a képzési irányok átgondolt, szakszerű összehangolását országos és egyetemi szinten egyaránt. Ennek fóruma lehetne az MTA Földrajzi Tudományos Bizottsága is, amelyben e kérdéskör tudományelméleti összefüggései a jövőben is rendszeresen megvitatásra kerülhetnek.

A szakgeográfus képzés szükségessé teheti az oktatás és kutatás „intézményesített” formáinak kiépítését a jobb együttműködés érdekében, valamint kihelyezett tanszékek, új egyetemi kutatóhelyek létesítését.

4. A tudományos közlés hazai és nemzetközi lehetőségei

A földrajzi témájú könyvek kiadása felfutott 1990–1994 között: új szemléletű tankönyvek, egyetemi jegyzetek jelentek meg, emellett a gazdasági-társadalmi szerkezetváltással összefüggésben is kiadtak 4 kötetet. Magyarország Nemzeti Atlasza programja keretében megkezdjük az aktuális témákra épülő füzetek kiadását, amelyekből 1995 végéig öt füzet jelent meg.

Ebben az időszakban öt idegen nyelvű kötet jelent meg külföldi kiadó gondozásában, amelyek szerzőként, ill. társszerzőként magyar szakemberek szerepeltek, hazai kiadó gondozásában pedig 6 idegennyelvű mű látott napvilágot. Ugyanakkor megjelent néhány kevésbé igényesen elkészített kötet is, amelyre a szerzők maguk kerestek és találtak szponzort. E tevékenységet akadályozni nem lehet, de a szerzőknek nagyobb körültekintéssel, igényességgel és felelősséggel kellene „vállalkozni” ilyen feladatokra.

A diszciplínának két folyóirata van. A Földrajzi Értesítőt (1952 óta) az FKI jelenteti meg, a lapelsősorban az új kutatási eredmények közzétételét szolgálja, míg a Földrajzi Közlemények (1873 óta) az MFT folyóirata, főként a pedagógus szakközönség igényét, tájékoztatását elégíti ki. A geográfusok ezen kívül a rokontudományok (közgazdaságtan, meteorológia, geológia, közigazgatás stb.) folyóirataiban is publikálnak.

Az 1990–1994 közötti időszakban a GeoJournal három számát kaptuk meg magyar szerzők kutatási eredményeinek publikálására. Vezető kutatóink több nemzetközi folyóirat (Catena, Erdkunde stb.) szerkesztőségében vesznek részt. Sajnálatos, hogy egyre több folyóirat csak bizonyos hozzájárulással közöl tanulmányt, ezért e lehetőségek szűkülni látszanak.

Igaz, a hazai folyóirataink megjelenítése is egyre nagyobb gond és csak terjedelemsökkentéssel, ill. a számok összevonásával tudjuk fenntartani őket. Arra törekszünk, hogy a nagyszámú cserepartnert ne veszítsük el, mert akkor a nemzetközi információcsere és kiadványcsere teljesen lebénul.

A hazai minősítettek kb. 1/3-a előadóként is részt vesz a hazai és nemzetközi konferenciákon. E tevékenység jelentősége erősödik, mert a konferenciák előadásait általában megjelentetik, vagyis ezáltal fontos publikálási lehetőség adódik.

Sajnálatos, hogy mind nehezebben valósítható meg a nemzetközi konferenciákon való részvétel is, ezért féltő, hogy az 1970-es és 80-as években elért szakmai „pozícióinkat” elveszítjük. Az itthoni konferenciák megrendezésével kapcsolatban sem jobb a helyzet.

5. A tudományos informatikai infrastruktúra

– Az MFT könyvtára jelenleg nem hozzáférhető, mivel teljes revíziója, vált szükségessé. A 120 éves, értékes könyvtár anyagi okok miatt szinte az ellehetetlenülés állapotába jutott. Nincs pénz a megfelelő személyi állomány biztosítására, valamint külföldi folyóiratok rendelésére, hovatovább saját folyóiratának indokolt terjedelemben való megjelenítésére sem.

– Az FKI könyvtára az információs infrastruktúra programnak köszönhetően jól kiépített szakirodalmi tájékoztatási rendszerrel rendelkezik. Az MTA RKK-val közösen dolgozza fel a külföldi folyóiratokat, amelyek fly módon számítógépen és rendszeresen megjelenő kiadvány formájában is rendelkezésre állnak. A kiadványokat megkapják a társintézmények, valamint az oktatási intézmények. A számítógépes adatbevitel és a kiadványszerkesztés PC-n, az ISIS 2.3 szoftverrel történik. A korszerű tájékoztatásnak, a szakgeográfus képzésnek, valamint a növekvő könyvtáraknak köszönhetően egyre több egyetemi és főiskolai hallgató veszi igénybe a könyvtár szolgáltatásait.

A volt szocialista országok felbomlásával és az árak növekedésével a cserepartnerek száma jelentősen csökkent. További nehézséget jelent saját kiadványaink megjelenítése, ami szintén a cserekapcsolatok fenntartását akadályozza. A külföldi folyóiratok vásárlása nincs biztosítva. A könyvtár személyi állománya a feladatok növekedése ellenére csökkent.

– Számottevő a felsőoktatási intézmények szakkönyvtári állománya, amely a kutatáson kívül hallgatói igényeket is kielégít.

– Az informatikával összefüggő infrastruktúra fejlesztése 1990–1994 között látványos volt, s különösen örvendetes, hogy az egyetemi tanszékek ilyen arányú beruházásai nőttek, ami a korszerű földrajzi módszerek bevezetését tette lehetővé.

6. A tudományos teljesítmény értékelése

A publikáló akadémiai doktorok tanulmányainak kb. 1/3-a jelenik meg idegen nyelven, s 15–20%-a külföldi kiadványokban. Nehezen minősíthető, hogy ez sok vagy kevés; (Az OMFB 1996. évi 2. sz. hírlevele alapján az idegen nyelvű kiadványok aránya a világ tudományos publikációjában 1994-ben átlagosan 10,4% volt) a volt szocialista országok közül talán csak a lengyelek tudtak erőteljesebb nemzetközi szakmai képviselőket maguknak biztosítani, de ez is csupán az abszolút számokat figyelembe véve igaz.

A hazai geográfia adta az elmúlt években az IGU alelnökét és az INQUA több bizottságának, albizottságának vezetőjét. E tekintetben az utánótlás kevésbé biztató, bár a középgeneráció a legújabb választáskor is képviselőkhöz jutott.

A scientometria mai szerkezetében csupán a philadelphiai SCI-re korlátozódó értékelés a hazai és nemzetközi diszciplína tekintetében egyaránt elfogadhatatlan. A figyelembe vett földrajzi folyóiratok között alig van európai. Az értékelés során a referáló folyóiratokat is indokolt lenne figyelembe venni.

Célszerű lenne, ha a Földrajzi Tudományos Bizottság a köztestületi tagok publikációs tevékenységét a választási periódusok alkalmával vagy legalább öt évenként közzé tenné.

– A diszciplínák kutatási eredményei az egyetemi és néhány főiskolai tanszéken rendszeresen válnak, gyakran különböző típusú speciális kollégiumok formájában, a gyakorlatokon és a diplomamunkákban.

A diszciplínának a kultúrában való jelenléte kevésbé volt átütő, a közvélemény nem érzékelte, hogy amit lát (tévé), hall (rádió) vagy olvas, az földrajz. Voltak persze nagysikerű kezdeményezések, mint pl. a kontinensekről publikált kötetek, Magyarország kistájainak katasztere vagy Magyarország Nemzeti Atlasza.

A földrajz szakképzettségek elhelyezkedési lehetősége viszonylag széles, s a térinformatika bekapcsolásával még inkább az lehet. Különösen a környezeti problémák előtérbe kerülése adott lökést a diszciplína közszereplésének, aminek vannak pozitív, de negatív hatásai, ill. tapasztalatai is.

7. A földrajz helye az Akadémia köztestületében

Az MTA új köztestületében a geográfia elfogadhatóan képviselteti magát, annak ellenére, hogy az MTA tagok száma a minősítettekhez viszonyítva alacsony. A választott testületekbe azonban néhányan bekerültek. Ezen kívül a felsőoktatásban is jelentős szerepet kaptak diszciplínák képviselői (rektor, rektorhelyettes, dékán).

Íjra és újra felvetődő elvi probléma, hogy a földrajz mint egységes tudomány „ortodox” szemléletétől el kell tekinteni, s a földtudományok körében a társadalomföldrajzot tekintjük önálló részdiszciplínának. Ez utóbbi képviselői azzal érvelnek, hogy a természettudományt képviselő földtudományok információit a társadalomföldrajz „ütközteti” a társadalmi tér funkcionális rendszerével, tehát interdiszciplináris jellegét célszerű lenne kihangsúlyozni. Mások azzal érvelnek, hogy éppen az elmúlt másfél évtizedben került újra előtérbe egy általánosabb földtudományi szemlélet, amelynek művelését a GIS rendszer is segítette, s az ágazati megközelítéssel szemben a komplex földrajzi-környezeti szempotok kerültek előtérbe.

8. A földrajz és a kartográfia különleges kapcsolata

A földrajz társ- és rokontudományainak köre széles és a velük való együttműködés, bár időben változó erősséggel, de mindig szoros volt. E kapcsolatrendszerben különleges helyet foglal el a kartográfia, amely ma

már önálló tudományos diszciplína. Ebből a sajátos kapcsolatból adódik, hogy a kartográfia az MTA Földrajzi Tudományos Bizottságán belül van, de önálló területet képvisel, ezért célszerűűnek látjuk, hogy tudományos, oktatási eredményeit, gyakorlati jelentőségét külön foglaljuk össze.

8.1. A kartográfia nemzetközi és hazai kutatási prioritásának három fő iránya van:

– A tematikus kartográfia ábrázolási módszereinek fejlesztése (digitális térképek, elektronikus atlaszok), amelyben a földrajz egyes területeinek (geomorfológiai térképezés, városökológia stb.) művelői és a kartográfusok között jó együttműködés alakult ki.

– A térképészeti matematika terén jelentős nemzetközi együttműködés volt, ami meggyorsította a számítógépes programok átvételét, ill. az alkalmazások összehangolását.

– Az elméleti kartográfiában előtérbe került a kartográfia történet, amelynek közművelődési hatása is jelentős.

8.2. A kartográfia hazai kutatási feltételei kedvezőek, amiben főként az ELTE Térképtudományi Tanszéke képvisel nagy kutatási-oktatási potenciált, de tevékenysége szoros kapcsolatban van más intézmények (GEOCOMP Kft., FÖMI, FTV, MH, TÁTI, Cartographia Kft. stb.) gyakorlati munkájával, ezért az elméleti és módszertani kutatás – amely az oktatás és a gyakorlat szerves része – egységet alkot s ebben a földrajz is jelen van.

8.3. A tudomány utánpótlásának helyzete jó, térképész diplomát egyedül az ELTE Térképtudományi Tanszékén lehet szerezni, ezért a tudományterület fejlesztése átgondolt és „kézben is tartható”. A felkészítés szintjét tovább erősíti az, hogy az 1986. évi oktatási törvény alapján ötéves szakképzés indult, ami már a digitális kartográfia elméleti és módszertani elsajátítását is lehetővé teszi.

8.4. A kartográfia és a földrajz tudományos eredményei hazai és nemzetközi szinten együtt is megjelennek, amire példa Magyarország Nemzeti Atlasza, és a különböző típusú tematikus térképek. Az IGI és a ICA nemzetközi rendezvényein, továbbá a kartográfia különböző típusú szakkiallításain a földrajz eredményei is publicitást kapnak. A lehetőségek ezen a téren sokkal tágabbak, mint amire ma a földrajz vállalkozik. Különösen az űr- és légifelvételek földrajzi interpretációja, táj- és térelemzésben való felhasználása marad el a kívánalmaktól, ami alapja a korszerű tájrendezésnek.

A fenti megállapításokat kiemeltük az ELTE Térképtudományi Tanszékének jelentéséből, ezzel is szeretnénk felhívni a figyelmet a további, s az eddigieknél szorosabb együttműködés lehetőségeire.